

ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАЪНАВИЙ, ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ
ТАРАҚҚИЁТИ ВА ЗАМОНАВИЙ ТАРИХ ФАНИ
(янгича ёндашувлар)

*Республика илмий - амалий
конференцияси материаллари*

Қарши - 2018

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
ҚАРШИ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ**

**ЎЗБЕКИСТОННИНГ МАЪНАВИЙ,
ИЖТИМОЙ -ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТИ ВА
ЗАМОНАВИЙ ТАРИХ ФАНИ
(ЯНГИЧА ЁНДАШУВЛАР)**

Республика илмий-амалий конференцияси
материаллари

2018 йил 19 май

Қарши - 2018

Мазкур тўпلامда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг **12 март 2018 йилдаги 233-сонли буйруғига** асосан **2018 йилнинг 19 май** куни ўтказилган «**Ўзбекистоннинг маънавий, ижтимоий-иқтисодий тараққиёти ва замонавий тарих фани (янгича ёндашувлар)**» мавзусидаги Республика илмий-амалий конференцияси материаллари ўрин олган.

Тўпلامга “**Ҳаракатлар стратегияси**”нинг келажак истиқболлари, тарих, тарихий хотира ҳамда маданий меросга янгича ёндашувлар, Ватан тарихининг тарихшунослиги, археология ва этнологиясидаги янги тадқиқотлар натижалари, Ўзбекистондаги бағрикенглик, миллатлараро ва диний муносабатлардаги барқарорлик, тарихни ўқитишдаги инновациялар ҳамда янги технологиялар, мамлакатимиздаги ёшларга оид давлат сиёсати каби долзарб йўналишларга бағишланган мақолалар киритилган.

МАСЪУЛ МУҲАРРИЛАР:

- А.Сагдуллаев** – т.ф.д., профессор, академик
- Б. Эшов** – тарих фанлари доктори, профессор
- А. Ҳасанов** – тарих фанлари номзоди

ТАҲРИРИЯТ АЪЗОЛАРИ:

- Б. Эшов** – тарих фанлари доктори, профессор
- А. Ҳасанов** – тарих фанлари номзоди
- С. Чориев** – фалсафа фанлари доктори, профессор
- О. Бўриев** – тарих фанлари номзоди, ҚарДУ профессори
- Ф. Раҳмонов** – тарих фанлари номзоди
- Н. Ражабова** – тарих фанлари номзоди
- А.Эрназаров** – ўқитувчи
- Ф.Абдуллаева** – оператор

Матнларда фойдаланилган мисол, кўчирма ва маълумотлар аниқлиги учун муаллифлар жавобгардирлар.

МУНДАРИЖА

№	Муаллифлар Ф.И.Ш.	Мақола номи	Бет
	Сўз боши		3
I ШУЪБА			
ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ – ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING МАЪНАВИЙ, ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЭНГ АСОСИЙ ДАСТУРИ			
1	С.Чориев	Хавфсизликни таъминлаш – стратегик вазифа	5
2	Э.Х. Бобомуродов М. Алламуротова	Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантиришни ҳаракатлар стратегиясининг мазмун-моҳияти ва аҳамияти	7
3	Ж. Дўстмуродов З.Кенжаев	Маънавий таҳдидлар ва унинг олдини олишда ёшлар тафаккурида мурасиз курашни шакллантириш муаммолари	8
4	А.Якубов	Меҳнат низолари ва қонунчилик	11
5	А.Раҳматуллаев	Халқ педагогикаси тарбия омили	13
6	А.Дўланов Р.Бойматов	Умумманфаат йўлидаги муштарак мақсадлар	15
7	Ф.Маллаева	Ёшлар ўртасида китобхонлик маданиятини шакллантириш	16
8	А.Тўраева	Глобаллашув ва миллий оилавий қадриятлар	18
9	С.Ниёзов	Ўзбекистон қишлоқларида ижтимоий инфратузилманинг ўзгариши	20
10	Х. Худойбердиев, Н.Ё. Рўзиева	Тинч-тотувлик ва барқарорлик сари	21
11	Ш.Ш.Ҳамроқулова	Қозоғистондаги ўзбек миллий маданият маркази тарихи ва фаолияти	25
12	С. Ниёзов	Ўзбекистоннинг қишлоқ жойларида адабий-бадий муҳитнинг ривожланиши	27
13	С.Авазов	Тараққиётнинг янги босқичи, янги вазифалар	30
14	Э. Ибрагимов	Ҳаракатлар стратегияси – ёшларни руҳий манипуляциядан ҳимоялашнинг ғоявий-ҳуқуқий асоси	32
15	J.A.Jabborov	Iqtisodiy ongning jamiyat hayotida tutgan o'rni	34
16	А. Лутфуллаев О. Рустамова	“Ҳаракатлар стратегияси” Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий ва маънавият пойдевори	36
II ШУЪБА			
ЎЗБЕКИСТОН ТАРИХИ, ТАРИХИЙ ХОТИРА ҲАМДА МОДДИЙ ВА НОМОДДИЙ МАДАНИЙ МЕРОС МАСАЛАЛАРИДА ЯНГИЧА ЁНДАШУВЛАР			
17	Ш. А. Ҳайитов К. Ж. Раҳмонов	Дўстлик ва қардошлиқнинг рамзига айланган бинолар (ўзбек турк ҳамкорлиги тарихидан)	38
18	Б.Ж.Эшов	Чигатой улусида давлат бошқарувининг айрим жиҳатлари	40
19	А.Чориев Н. Ахмадова	Хожа Нёматиллох зиёратгоҳи	44
20	А.Чориев	Амир Темур даврида давлатчилик	45
21	А.А.Одилов	XX аср 50- йиллари иккинчи ярми 60- йиллар бошларида Ўзбекистонда амалга оширилган совет диний сиёсати тарихидан	48
22	А.Б. Холиқулов	Қадимги Ўрта Осиёда илк деҳқончилик маданиятининг шаклланиши ва ривожланиш омиллари	49
23	Ф.Б.Очилдиев	Ўтроқ деҳқончилик маданияти ва урбанизация жараёнлари	52
24	С. Наврўзов	Буюк маърифатчи ва файласуф	54
25	Ф.Раҳмонов	Ўзбек элчилиги алоқалари мозий саҳифаларида	56
26	Б.С. Сафаров	Ўзбекистонда таълим ислохотининг тарихий илдизлари	59
27	Н. Қувватова	Қарши – қадимий хунармандлар шаҳри	61
28	Х. Х. Худойбердиев Ш. Қ. Алимов	Тарихий хотира мукаддас	63
29	Т. Қурбонов	Маънавий юксалишда тарихий хотиранинг ўрни	65

90	Z. A. To‘lanova	Amir Temur davri tarixini o‘rganishda Klavixo “kundaligi”ning ahamiyati	186
91	З.Т.Мамбетниязова	Из истории освоения южного приаралья	189
92	З. Э. Холиков, У. И. Исаров	Эски термизнинг мудофаа иншоотлари археологик тадқиқот объекти сифатида	191
93	Д.О.Ҳайдаров	Нуробод ресурс шахар сифатида	192
94	A.S.Majidov, M. J. Sharipov	Kitob va shahrisabz beklklarining rus qo‘shinlari tomonidan egallanishiga doir	194
95	У. Б. Мирзалиев	Мустақиллик йилларида демографик муаммоларга давлат эътибори	197
96	Ж.Бердиев, Ш.Норматов	Ўрта Осиёнинг тош давридаги табиий-иктисодий маконлари тарихига доир баъзи мулоҳазалар	199
97	О. Бўриев, Ф. Шарипов	Муқаддас заминни эъозлаш билан боғлиқ азалий кадрятлар	201
98	Х. Ф. Ойназаров, К. Б. Тошалиев	Зараутсой қоятош суратлари тарихий манба сифатида	204
99	Ф. Эгамбердиев	Қарши воҳаси илк ўрта аср қишлоқ маданиятини ўрганишда археологик манбаларнинг ўрни	205
100	М. Б. Мамадова	Чай в Узбекистане: чайные традиции и обычаи	207
101	V. E. Abirov	Zamonaviy sharoitda o‘zbek xalqi etnogenezi va etnik tarixi masalasining o‘rganilishi	209
102	Ф. Эгамбердиев	Қарши воҳасидаги археологик тадқиқотлар тарихидан (С.К.Кабанов кузатувлари асосида)	210
103	Б. Аҳмедов	Ўзбекистонда қорақўлчилик соҳасидиги илмий-тадқиқот ишлари ва унинг натижалари	211
104	Х.Қулдашев	Жадидчиликда таълим ва тарбия масаласи	213
105	М. Б. Якубова	Накшбандийский орден и его специфические особенности в историческом контексте	214
106	Б.Тошпўлтов	Оила - жамиятнинг негизи	217
107	A.Davronov	Qashqadaryo viloyatida turizm sohasida amalga oshirilgan ishlar va ularning natijalari	219
108	У. Мўминов	Илк ўрта асрлар даври термиз шахри ва вилоятининг тарихий географик шарҳи	220
109	М.Усмонов	Ўзбек қўнғиротлари муаммоси тарихшунослиги ва этник тарихни ўрганиш методологияси	223
110	А. Ҳасанов	Ўрта аср тарихий манбаларда кеш шахри вилоятининг шарҳи	226
IV ШУЪБА			
БАҒРИКЕНГЛИК – ЎЗБЕКИСТОНДАГИ МИЛЛАТЛАРАРО ВА ДИНИЙ МУНОСАБАТЛАР ЖАМИЯТ БАҒҚАРОРЛИГИНИНГ АСОСИ			
111	Р. Ҳ.Муртазаева	Ўзбекистон – бағрикенглик тамойиллари уникал тарзда сақланган ҳудуд	229
112	Ф.А.Аҳмедшина	Воспитание культуры толерантности и гуманизма: важнейшая стратегическая задача образования в XXI веке	232
113	Э. Ҳ. Бобомуродов	Миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенглик тинчлик ва тараккиёт омилдир	233
114	К.Д.Саипова	Толерантность узбекского народа к эвакуированным и депортированным народам в годы войны над фашизмом	235
115	X. Nizomov	Millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglik – tinchlik va osoyishtalikning mustahkam kafolati	237
116	X. X. Худойбердиев, Ш. М. Рахматова	Миллатлараро тотувлик – тараккиётимиз мезони	240
117	Р. Р. Имамкулов	Некоторые проблемы культуры межнациональных отношений общения в условиях билингвизма.	243
118	Ё. Тошпўлатов	Ҳаётбахш бағрикенглик	245

3. Кўрғонтепа туман ҳокимияти иқтисодиёт бўлими маълумотлари 2017 й.
4. Тўрақўрғон туман ҳокимиятининг иқтисодиёт бўлими маълумотлари 2017 й.
5. Бешарқ туман ҳокимлигининг иқтисодиёт бўлими маълумотлари 2017 й.

AMIR TEMUR DAVRI TARIXINI O'RGANISHDA KLAVIXO "KUNDALIGI"NING AHAMIYATI

Z. A. To'lanova – *doktorant(PhD)*
Toshkent Davlat iqtisodiyot universiteti

Bugungi kunda, mustaqillik sharofati bilan O'zbekiston tarixini, xususan uning qadimgi zamon va o'rta asrlardagi tarixini o'rganish bilan bog'liq ilmiy faoliyatda ijobiy natijalarga erishilmoqda. Xususan, Amir Temur va Temuriylar davri, bu davrdagi mavjud ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy-madaniy muhitga oid buyuk ajdodlarimizdan qolgan qo'lyozma asarlar va moddiy-madaniy yodgorliklarni o'rganish, ta'mirlash va avaylab-asrashning umumiy ahvoli, maktablarda, o'rta va oliy o'quv yurtlarida O'zbekiston xalqlari tarixining o'qitilishi bilan bog'liq bo'lgan masalalar xususida qiziqishlar tobora ortib bormoqda.

Turonzamin Amir Temur davrida Buyuk ipak yo'lining qaynoq, gavjum, fayzli-barakali go'shalaridan biriga aylandi. Sohibqiron saltanati Yer yuzidagi ko'pgina davlatlar va ellar bilan siyosiy-diplomatik, iqtisodiy-savdo va madaniy aloqalar o'rnatdi. Shu bo'isdan ham Temur va Temuriylar davri dunyo ilmiy tadqiqotlarida Markaziy Osiyo tarixidagi buyuk yuksalish davri, deb baholanib kelmoqda. Bu borada mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoyev quyidagicha ta'kidlaydi: -- "Ma'lumki, bizning milliy davlatchiligimiz necha ming yillik qadimiy tarix va boy madaniyatga ega. Binobarin, diplomatik munosabatlar ham tariximizning eng chuqur qatlamlariga borib taqaladi. Bu haqiqat nafaqat mamlakatimiz, balki dunyo olimlari tomonidan keng e'tirof etilgan. Bizning ajdodlarimiz orasidan mashhur va mohir diplomatlar, elchilar yetishib chiqqani haqida ko'plab tarixiy ma'lumotlar mavjud. Dunyodagi diplomatiyaga oid eng zo'r kitoblar ham aslida Sharqda, jumladan, bizning zaminimizda yaratilgan, desak, adashmagan bo'lamiz. ... Yoki Amir Temur bobomiz va temuriylar saltanatini oladigan bo'lsak, ushbu sulola hukmronlik qilgan yillarda o'lkamizda diplomatik munosabatlar naqadar yuksak darajaga ko'tarilganiga guvoh bo'lamiz. Sohibqiron bobomizning Fransiya, Angliya, Ispaniya, Vizantiya, Misr, Xitoy, Hindiston, Usmoniylar imperiyasi kabi ko'plab davlatlarning hukmdorlari bilan olib borgan diplomatik aloqalari va yozishmalari buni yaqqol tasdiqlaydi. Amir Temur saroyiga dunyoning turli mamlakatlardan, jumladan, Yevropa davlatlaridan o'nlab elchilar kelgani tarixdan yaxshi ma'lum. O'sha davr manbalarida 1389-1398 yillar oralig'ida, ya'ni, salkam o'n yil ichida Amir Temur nomidan Xitoyga 9 marta elchilar borgan qayd etiladi. Ayni vaqtda Amir Temur va temuriylar saltanati nomidan Yevropa va Osiyo mamlakatlariga vakil bo'lib borgan, asli shahrisabzlik Muhammad Keshiy, shuningdek, Mavlono Hofiz, G'iyosiddin Naqqosh, Abdurazzoq Samarqandiy kabi elchilarning nomlari tarix sahifalarida saqlanib qolgan. Ularning hayoti va faoliyati, afsuski, hozirgacha chuqur o'rganilmagan va o'z tadqiqotchilarini kutib turibdi"[1].

Shuni e'tirof etish kerakki, Amir Temur va Temuriylar davriga oid qimmatli ma'lumotlarni o'rganishda Mashhur sayyoh va elchi Rui Gonsales de Klavixoning "Samarqandga – Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406 yillar)" asari bebaho tarixiy manbalardan biri hisoblanadi. "Kundalik" Kastiliya va Leon qiroli Enriko III (1390-1407) tomonidan Amir Temur huzuriga yo'llangan Rui Gonsales de Klavixo boshliq elchilar bo'sib o'tgan ulkan va mashaqqatli yo'l xotiralaridan iborat bo'lib, u ispan elchisining 1403—1406 yillarda Orta Yer dengizi sohilidagi mamlakatlarida, Turkiyada, Kavkaz orti yerlarida, Eronda va Movarounnahrda, Amir Temur saltanatida hamda uning saroyida ko'rgan-bilganlarini, bu davrda elchining o'z qalbida kechgan turli-tuman o'y fikrlarini ham aks ettirgan.

Klavixoning Amir Temur yurtiga qilgan elchilik sayohati 1403 yilning 22 mayida boshlanib, o'n besh oy deganda u Samarqandga yetib keldi. Bu sayohatda Klavixoga ilohiyot ilmining nomzodi (magistri) Alfonso Paes de Saita Mariya, qirolning maxsus soqchisi Gomes de Salazar

hamroh bo'ldilar. Klavixoning safari Amir Temurning 1402 yilda Ispaniyaga xoja Muhammad qozi boshchiligida yo'llagan elchiligiga javoban qilingan edi. Tarixiy manbalarda keltirilgan ma'lumotlarga qaraganda, XIV asrning 80-90-yillarida Temur davlatining shon-shuhrati Ovro'po mamlakatlariigacha borib yetdi. Angliya, Fransiya, Ispaniya, Genuya va Vizantiya singari davlatlarning hukmdorlari Amir Temur bilan siyosiy va iqtisodiy (savdo) munosabatlar o'rnatishga intilib, ulug' jahongir huzuriga muntazam ravishda o'z elchilarini yuborib turdilar.

Klavixoning Amir Temur huzuriga qilgan elchilik sayohati juda uzoq, xavf-xatar va mashaqqatlar bilan to'la safar bo'ldi. Klavixo va uning hamrohlari Ispaniyaning janubi sharqiy tarafida joylashgan Kadis shahridan yelkanli kemada O'rta yer dengizi bo'ylab suzdilar, so'ngra Stambul, Trabzon, Arzirum, Tabriz, Tehron, Mashhad, Marv va Balx orqali quruqlikda yo'l bosdilar. Ular Termiz qarshisida Amudaryodan o'tib, Kesh orqali 1404 yilning 31 avgustida Samarqand qishloqlaridan Misrga keldilar va sahibqironning shu atrofdagi chorbog'iga kelib tushdilar. Shuni ham aytish kerakki, o'shanda Klavixo bilan birga Bobil (Misr) va Turkiya sultonining elchilari ham Samarqandga keldilar.

“Kundalik” da o'sha vaqtlarda Amir Temur qo'l ostidagi mamlakatlar va shaharlarning umumiy ahvoli, xalqining kun kechirishi, Temur va uning yaqinlari tashabbusi bilan barpo etilgan binolar: qasrlar, masjidlar, madrasalar, xonaqohlar, savdo rastalari, do'konlar, ustaxonalar; Temuriylar davlatining Xitoy, Hindiston, Oltin O'rda (Klavixo uni Tatariston deb ataydi), Mo'g'uliston va boshqa mamlakatlar bilan bo'lgan siyosiy va savdo aloqalari, Temur saroyida amalda bo'lgan tartib-qoidalar va nihoyat, sahibqironning xotinlari va ularning mamlakatning ijtimoiy-siyosiy hayotida tutgan o'rni haqida e'tiborga molik ma'lumotlar keltirilgan. Bu ma'lumotlar, shubhasiz, Turkiston zaminning o'sha vaqtlardagi ijtimoiy-siyosiy tarixini, otabobolarimizning turmush tarzini o'rganishda muhim tarixiy manbalardan biri hisoblanadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, “Kundalik”ning deyarli yarmi elchilar Amir Temur saltanatiga yetib kelishiga qadar bosib o'tgan yo'l taassurotlaridan iborat bo'lib, bu o'rta asrlarda hududlarning siyosiy-geografik o'rnini tadqiq qilish va o'sha davr manzarasini xayolan bo'lsada tasavvur qilishimizga yordam beradi. Amir Temur va uning davlati to'g'risidagi hikoya kitobning ikkinchi yarmida beriladi.

Ma'lumki, Amir Temur dunyo savdogarlar bilan obod bo'ladi, deb hisoblagan. Shunga ko'ra, yangi yo'llar, savdo tarmoqlari bunyod etishga katta sarmoyalar sarflagan. Uning davrida Yaqin va O'rta Sharq mamlakatlari, Yevropaning olis yurtlari – Ispaniya, Fransiya va Angliya bilan siyosiy-iqtisodiy munosabatlar kengaygan. Ayniqsa, Xitoy, Hindiston, Eron, Rusiya, Volga bo'yi va Sibir bilan savdo-sotiq ishlari muntazam yo'lga qo'yilgan. Samarqanddan chet ellarga, xususan, Rusiya, Totoriston va Sibirga asosan arzon narxli ipdan to'qilgan matolar, duxobalar, shoyi gazlamalar, paxta va kalavalar, qog'oz, quruq meva va guruch jo'natilgan. Ispan elchisi Rui Gonsales de Klavixo o'z kundaligida Samarqand tashqi savdo sohasida yuksak mavqega ega ekanligini quyidagicha ifodalagan: “Rushiya (Rusiya) va Totoristondan charm va qalin gazmol, Xitoydan zo'rsan'at bilan to'qilgan shohi gazlamalar, jahonda eng sara mato hisoblangan atlaslar, ayniqsa, gulsiz atlaslar, shuningdek, faqat Xitoyda mavjud bo'lgan mushk, yoqut, olmos, xullas, bu mamlakatda mavjud bo'lgan narsalarning katta qismi, marvarid, ravoch va ko'plab har xil xushbo'y ziravor-dorivorlar olib kelinadi. Hindistondan eng a'lo nav mayda, xushbo'y ziravorlar, muskat yong'oqlari, qalampir-munchoq, muskat bo'yog'i, dolchin bo'yog'i, inbir, oqshoq, xullas, (hatto) Iskandariya saltanatiga olib borilmaydigan yana boshqa har xil narsalar Samarqandga keltiriladi”[2:200].

Klavixo Samarqand nihoyatda boy shaharlar sirasiga kirishini batafsil ta'riflagan: “Bu yurt don-dun, may, meva-cheva, parranda go'shti, (boshqa) har xil go'sht, qo'yingki, hamma narsaga boy mamlakatdir. Qo'ylari katta, serdumba, juda yirik bo'ladi. Dumbasi odam qo'lda zo'rg'a ko'taradigan darajada og'ir – yarim pud, ya'ni dumbasi sakkiz-o'n kilogramm keladigan qo'ylar bor. Serdumbali qo'ylar shu qadar ko'p va arzon ediki, podshoh lashkari Samarqandga yig'ilib kelgan kezlarda bunday qo'ylardan bir juftining narxi bir dukat (*Ispaniyada o'sha vaqtda amalda bo'lgan oltin pul*) turardi. Boshqa mollar ham shu qadar arzon, bir yarim fanega (*Ispaniyada dong'alla mahsulotlari uchun qo'llaniladigan og'irlik o'lchovi*), arpaning bahosi chamasi yarim real (*Ispaniya pul birligi*) edi. Nonni suv tekin desa bo'ladi, guruch esa hamma yoqni bosib ketgan edi...

Bu mamlakatning qovuni juda mo‘l va shirin edi. Har kuni shu qadar ko‘p qovun ortilgan tuyalar kelar ediki, bu qovunlar qay yo‘sinda xarid qilinib, qanday iste‘mol etilishiga ajablanmaslik mumkin emas... Samarqand va uning atrofidagi yerlar hayratomuz darajada mo‘l-ko‘l va boy edi. Mana shunday boyligi tufayli shahar Samarqand deb ataladi. Uning haqiqiy nomi Semizkent, ya‘ni boy qishloq demakdir. Samarqand ana shu nomdan kelib chiqqan. Shaharning boyligi oziq-ovqatlarning mo‘l va arzonligidagina emas. Bu yerda ko‘plab ishlab chiqariladigan atlas, kimxob, sandal, tafta va tersenal singari shohi gazlamalar, mo‘yna va shohidan tayyorlanadigan astarliklar, upa-elik va (boshqa) pardoz mollari, ziravor-dorivorlar, zarhal va ko‘k lojuvard bo‘yoqlar, boshqa narsalar ham mo‘l-ko‘l edi” [2:198-199].

Klavixoning safar xotiralarida katta xiyobon va savdo rastalariga taalluqli talay dalillar ham keltirilgan: “Samarqand shahrida har yili Xitoy, Hindiston, Totoriston (Oltin O‘rda) va boshqa mamlakatlardan, shuningdek, benihoya boy Samarqand saltanatining (*bunda Movarounnahr poytaxti Samarqand shahri nazarda tutilgan*) o‘zidan keltirilgan mollar sotiladi. Shaharga keltirilgan barcha mollarni bir safda tartib bilan joylashtirib sotadigan keng joy shu paytgacha yo‘q edi. Podshoh shaharda ikki tarafida qator do‘konlar o‘rnatilgan savdo rastasidan iborat ko‘cha o‘tkazishni buyurdi. Mazkur ko‘cha shaharning bir chekkasidan boshlanib, qoq o‘rtasidan kesib o‘tib, ikkinchi chekkasidan chiqishi lozim edi. Podshoh bu ishni o‘zining ikki amiriga topshirdi. Ular ko‘cha qurilishini kechayu kunduz zo‘r berib, shitob bilan davom ettirmasalar, boshlari bilan javob berishlarini angladilar. Yo‘lga tushgan uylar kimniki bo‘lishidan qat‘i nazar, beto‘xtov buzildi... Ko‘chaning ikki tomoniga do‘konlar o‘rnatildi, har bir do‘kon oldida marmar bilan qoplangan baland kursilar o‘rnatildi. Do‘konlar ikkita xonadan iborat edi. Ko‘chaning tepasi gumbaz (tim) shaklida yopilgan bo‘lib, (tepasidan) yorug‘lik tushib turadigan tuynukchalar qo‘yilgan. Qurilish tugashi bilanoq, tayyor do‘konlarda tijorat ahli har xil mollar bilan savdo qila boshladilar”[2:193]. “Shu yili (*1404 yil – tarj.*) iyun oyida Kambalek(Xonbaliq, ya‘ni Pekin) shahridan qariyb sakkiz yuz tuyadan iborat savdo karvoni Samarqandga keldi”[2:202].

Bundan tashqari, Ispan elchisi Temuriylarga oid to‘y-hashamlar, ko‘ksaroy qasri va undagi podshohga tegishli qurol ishlab chiqaruvchi ustaxona, Amir Temurning o‘zi bilan birga olib yuradigan ko‘chma masjidi, saroydagi ayollar mavqei, hunarmandchilik va boshqa mavjud shart-sharoitlar haqida qimmatli ma‘lumotlarni qayd etish bilan birga, mahalliy xalqning (uni Klavixo chig‘atoiylar deb ataydi) turmush tarzi haqida. “U - mehnatsevar, mohir chavandoz, kamon otuvchi mergan, umuman urushda sabot-matonatli xalq. U boriga qanoat qilib, nonsiz (birgina) sut va go‘sh bilan ham kun kechiraveradigan, go‘shli va go‘shtsiz ovqat bilan ham tirikchilik qilishga o‘rgangan xalq. Issiq va sovuqqa, ochlik va tashnalikka jahondagi boshqa ellardan sabotliroq va chidamliroq xalq. Borida go‘shni haddan ortiq iste‘mol qiladi, yo‘g‘ida suvga qatiq qo‘shib qaynatib ichish bilan kifoyalanadi”[2:16].

O‘sha davrda, Samarqand va Hirotda zargarlik rivoj topdi. Oltin, kumush va jez qotishmalaridan turli xil zeb-ziynatlar va qimmatbaho buyumlar yasaydigan va ularga nozik did bilan nafis badiiy ishlov beruvchi mohir zargarlar soni ko‘paygan va albatta, ularning faoliyati hukmron tabaqa vakillari tomonidan alohida qadrlangan. Rui Gonsales de Klavixoning qayd etishicha,” ... Podshohning nevarasi Pirmuhammad milliy udumga binoan juda yaxshi kiyingan edi. Ustida ko‘k beqasam yaktak, yaktakning ikki yelkasi, ko‘kragi va yenglariga bittadan zarhal halqa tikilgan. Boshidagi qalpog‘i yirik marvarid va qimmatbaho toshlar bilan bezatilgan, qalpoqning tepasiga qadalgan la‘l yonib turardi[2:177]. ...Odamlar joy-joylariga xotirjam o‘rnashishgach, shohning katta xotini Kan‘o(Saroy Mulk xonim) ko‘shk yonidagi sarpardalarning biridan chiqib keldi. Saroy Mulk xonim bunday kiyingan edi: egnida zarhal bezakli, etagi yerda sudralib turgan uzun va keng, yengsiz va yoqasiz qizil shohi ko‘ylak, ko‘ylak belidan hech bir kesib toraytirilmagan holda etagigacha kengayib borgan. Malikaning yuziga yupqa oq mato tutilgan, boshida xuddi jangda kiyiladigan dubulg‘aga oxshash uchli qizil bosh kiyim.Ularga ko‘plab durru noyoblar, yoqut, feruza va boshqa xilma-xil(qimmatbaho) toshlar juda chiroyli qadalgan. Bosh kiyimning zarhal bilan tikilgan va xonim yelkasiga tushib turgan qismiga ham qimmatbaho toshlar va durri noyob bilan bezatilgan chiroyli tilla bargak qadalgan. Qalpoq uchi bamisoli jajji ayvonga o‘xshaydi, favqulodda chiroyli, ikki barmoq yo‘g‘onligida yal-yal yonib turgan, tiniq uchta dona yoqut o‘rnatilgan”[2:180].

Ushbu “Kundalik”da shunga o‘xshash qiziqarli ma’lumotlar juda ko‘p. Klavixoning «Kundaligi» da o‘rta asrlardagi G‘arb va Sharq mamlakatlaridagi hayot manzaralari, turli xalqlarning o‘ziga xos urf-odatlar, an‘analari, rivoyatlari, tartib-qoidalar, o‘sha davr geografiyasi, iqlimi, dengizlar, orollar, qumlik sahrolar, poyonsiz dashtlar, tog‘lar, ko‘llar, obod va xaroba shaharlar... to‘g‘risida g‘oyatda rang-barang, keng qamrovli, o‘ziga xos, noyob ma’lumotlar berilgan. Shu bilan birga ushbu asarda ayrim noaniqliklar, xato va kamchiliklar ham uchraydi. Ya’ni, sohibqironning hayotiga bag‘ishlangan bironta tarixiy asarda uning o‘g‘ri va yo‘l-to‘sar bo‘lganligi asoslanmagan ma’lumotlarni ham ilova qilib o‘tgan. Bu haqda hozirgi ayrim kitoblarda uchraydigan bunday gaplar aftidan Klavixoning kimdandir eshitgan yarim afsona gaplariga asoslanganga o‘xshaydi. Asarda uchraydigan yana bir kamchilik - bu kishi va joy nomlarining yozilishidagi chalkashliklardir. Albatta, boshqa millat kishisi uchun mahalliy atamalar va so‘zlarni to‘g‘ri talaffuz qilish juda qiyin. «Kundalik»da tilga olingan Amirat - Murod, Xokarok - Shohruhmirzo, Karil sultan – Xalil sulton, Kirmanoli - Manuil Paleolog, Karamish - To‘xtamish, Miaxa mirassa - Mironshoh mirzo, Anguri - Anqara, Baldat- Bag‘dod, Baubertel-Bovard, Kanbalek-Xonbaliq, Karras-Araks, Orasan-Xuroson ekanligini anglash mumkin. Lekin ular orasida aniqlik kiritish imkoniyati yo‘q bo‘lgan atamalar ham bor [2:18-19].

Ushbu “Kundalik” bizga zamondosh bo‘lgan turli yo‘nalishdagi ilmiy tadqiqotchilar uchun bebaho manba hisoblanadi. Siyosatchilar iqtisodchilar, huquqshunolar, tabiatshunolar, geograflar, yozuvchilaru-etnograflar uchun o‘rta asrlarga oid qomusiy ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.

Foydalanilgan aadabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Tashqi ishlar vazirligi va mamlakatimizning xorijiy davlatlardagi elchixonalari faoliyatiga bag‘ishlangan nutqi, “O‘zbekiston manfaatlarini xalqaro miqyosda qat’iy himoya qilish – diplomatik korpusimizning asosiy vazifasidir”. 12/01/2018. www.prezident.uz.
2. Rui Gonsales de Klavixo. Samarqandga – Amir Temur saroyiga sayohat kundaligi (1403-1406 yillar). Toshkent, 2010.

ИЗ ИСТОРИИ ОСВОЕНИЯ ЮЖНОГО ПРИАРАЛЬЯ

З.Т.Мамбетниязова - Нукусский филиал ТауГАНУ

Исторические судьбы населения Южного Приаралья всегда привлекли исследователей Средней Азии хотя бы в силу того, что историческая традиция сохранила представления о нем как о границе между древними скотоводческими племенами и земледельцами древнейших оазисов Средней Азии. За время работ Хорезмской археолого-этнографической экспедиции значительное внимание было уделено изучению материальной культуры Южного Приаралья.

Южное Приаралье было своеобразным «перекрестком» исторических путей передвижения народов, важных миграционных, а также торговых дорог. Здесь же формировались условия устойчивого сосуществования на протяжении столетий представителей различных этносов. Нельзя не отметить сосуществования здесь различных типов хозяйствования в определенные исторические периоды.

Судя по археологическим данным, к концу III – началу II тыс. до н. э., в юго-восточном Приаралье сформировались основные русла древней дельты Сырдарьи. Памятники этого периода немногочисленны, но они определяют существование в то время двух ведущих направлений стока вод древнего бассейна реки Сырдарьи: в западной части по системе русел Инкардарьи на север к правобережному руслу Амударьи – Акчадарье (урочище Чопан казган, стоянки Жалпак), в центральной части Сырдарьинской дельты, – с юга на север, от протоков Инкардарьи к Ескидарьялыку (стоянки Космола, Есен-тобе, Талас 1).

Это позволяет сделать вывод, что заселение низовьев Сырдарьи шло вдоль русел, и основой хозяйства первобытных племен было отгонное скотоводство. Поскольку такой вид хозяйства не требовал строительства постоянных жилых построек, то следы жизнедеятель-